

Haagse jaren

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Ruud Lubbers en
Theo Brinkel

Haagse jaren

De politieke memoires van
Ruud Lubbers

Ambo|Anthos
Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten te regelen voor alle in dit boek opgenomen illustraties. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht zich alsnog tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 263 5260 7

© 2020 Theo Brinkel

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Bert Nienhuis / Hollandse Hoogte;

Cartoon Peter van Straaten (eerder verschenen in *Vrij Nederland* van 7 oktober 1995) © Erven Peter van Straaten

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

- 1 Opmaat 7
 - 2 Naar Den Haag 19
 - 3 De maakbare samenleving 45
 - 4 De arrogantie van links 63
 - 5 Een merkwaardige ervaring 84
 - 6 Sisyfusarbeid 104
 - 7 Knopen doorhakken 131
 - 8 Politiek is kiezen 146
 - 9 Zand in de machine 182
 - 10 Een rozenkrans met heel veel kralen 209
 - 11 Sociale vernieuwing en politieke ontzuivering 234
 - 12 De overbelaste democratie 270
 - 13 Het heel maken van Europa 307
 - 14 Het rampjaar 336
 - 15 De gang naar Korfoe 372
 - 16 Geschiedenis doorzetten 389
- Noten 402
- Bibliografie 407
- Namenregister 409

Opmaat

'Eenzaamheid'. Aan de vooravond van het debat in de Tweede Kamer over de regeringsverklaring van zijn eerste kabinet schreef Ruud Lubbers een tekst die het midden houdt tussen een gedicht en een gebed. Het begint met dat woord: 'eenzaamheid'. En het eindigt met: 'laat schuilen in Uw hand'. Als er ergens een inkijkje geboden wordt in wat Lubbers dreef, dan is het hier. Deze inleiding – deze 'opmaat', om een woord van hem te gebruiken – poogt voorafgaand aan het verslag van zijn Haagse jaren een paar lijnen bij elkaar te brengen. Wat dreef Lubbers? Welk beeld ontstaat als wij de hiernavolgende hoofdstukken lezen? Kan er, afgezien van het overbekende cliché dat hij een pragmaticus, een doener was, meer over de politicus gezegd worden? Na de bespreking van deze vragen zal er aan het eind van deze opmaat een paar woorden gewijd worden aan het karakter van deze biografie en de manier waarop zij tot stand gekomen is.

Ruud Lubbers domineerde de politiek in Nederland in de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. Hij vroeg ons tijdens de oliecrisis de thermostaat een graadje lager te zetten. Hij appelleerde aan onze bereidheid de handen uit de mouwen te steken. Hij deed een beroep op ons de lonen te matigen en de uitkeringen te beperken. Hij nam ons mee in het besluit om 48 kruisvluchtwapens op Nederlands grondgebied te stationeren. Waar haalde hij de motivatie vandaan en waar wilde hij met Nederland naartoe?

Dit boek is een vertelling door Lubbers zelf van zijn politieke leven; zijn Haagse jaren, zoals hij het noemt. Hij heeft het aantal dagen een keer ge-

teld. Van zijn aantreden als minister, via zijn fractievoorzitterschap van het CDA in de Tweede Kamer tot zijn aftreden als minister-president gaf hij 7777 plus 7 dagen aan de politiek. Ruud Lubbers was met ruim twaalfenhalf jaar de langstzittende minister-president van Nederland. Hij regeerde langer dan Willem Drees, de minister-president van de wederopbouw, met wie hij vaak vergeleken is. Hij doorbrak als langstzittende premier het eerdere record van Charles Ruijs de Beerenbrouck, zijn grote voorbeeld. Ruijs was de eerste katholieke minister-president van Nederland. Met hem begon in 1918 een vrijwel continue periode van regeringsdeelname van christendemocraten. Lubbers was vooralsnog de laatste katholieke premier van Nederland.

Hoe Ruud Lubbers te typeren?

Minister-president Mark Rutte gaf bij de afscheidsdienst van Lubbers aan dat pogingen om hem te typeren tot mislukken gedoemd zijn. Maar hij zei wel: ‘Het is weinig politici gegeven een samenleving écht te veranderen, maar Ruud deed dat. Met vaste hand leidde hij Nederland uit de diepe crisis van de jaren tachtig. En in dat moeilijke, maar noodzakelijke proces gaf hij ons land ook het vertrouwen in de toekomst en zelfbewustzijn terug. In Europa en ver daarbuiten verwierf hij groot gezag als probleemoplosser en als man met visie en flair. Ook dat straalde af op Nederland.’¹

Er is een veelheid aan artikelen en boeken over Lubbers geschreven. Het beeld dat daaruit opdoemt is van een persoon met wollig taalgebruik, een ritselaar, een doener, een manager in de politiek, met een beetje belangstelling voor filosofie en christelijk-sociaal denken. Daar valt wel wat meer over te zeggen. Om dat te doen kunnen we Lubbers’ Haagse jaren het beste verdeelen in drie perioden; die van de minister van Economische Zaken (1973-1978), van de vicevoorzitter en daarna fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer (1977-1982) en van de minister-president (1982-1994). Lubbers karakteriseert zichzelf in deze biografie langs die lijn als respectievelijk vakman, CDA-man en man van het land. Ik houd die termen aan.

Vakman werd Ruud Lubbers op vierendertigjarige leeftijd als minister van Economische Zaken in het beroemde of beruchte kabinet-Den Uyl (1973-1977). Zijn interesse ging toen vooral uit naar het departement en de

uitdagingen waar hij op die plek voor kwam te staan. Het was de tijd van ‘de maakbare samenleving’. Het was een kabinet dat door sommigen legendarisch wordt genoemd, maar het was ook een leerschool in een harde politieke omgeving. Het was een kabinet waarin de christendemocratische bewindslieden, die van KVP en ARP, moesten opboksen tegen een linkse meerderheid, die haar programmapunten probeerde door te drukken. Lubbers zag zichzelf daarin als een zelfbewuste vakminister die zijn eigen opvattingen huldigde en langzaam maar zeker afstand nam van premier Joop den Uyl en de dominantie van de PvdA.

CDA-man was Ruud Lubbers van 1979 tot 1982 als voorzitter van de CDA-fractie-in-opbouw in de Tweede Kamer. In die hoedanigheid had hij een dubbele taak te vervullen: de zwaar verdeelde fractie stap voor stap tot een eenheid te smeden, en tegelijk het kabinet-Van Agt I overeind te houden. Een sisyfusarbeid, zoals hij die opdracht zelf omschreef. Lubbers was in dezelfde jaren nauw betrokken bij de oprichting van het CDA die eind 1980 een feit was. Als fractievoorzitter in de Tweede Kamer moest hij werken met de drie tradities van antirevolutionairen, christelijk-historischen en katholieken in één nieuw politiek verband. Het was een moeizaam fusieproces. Maar juist de intensieve debatten die het proces begeleidden zouden volgens Lubbers het CDA een nieuwe ideële drijvende kracht verschaffen. Het jonge CDA ontwikkelde een politieke filosofie en Lubbers was de man die haar uitdroeg. En Lubbers kon die politieke filosofie, waarin de relatie tussen geloof en politiek in die tijd centraal stond, uitstekend onder woorden brengen.

In de politiek bestond een neerbuigende of zelfs vijandige houding jegens het CDA en zijn voorgangers – KVP, ARP en CHU. De generatie-Lubbers, die nog voor de Tweede Wereldoorlog geboren was, had de christelijk-sociale of katholiek-sociale traditie nog met de papelepel binnengekregen. Zij was gevormd en opgeleid op christelijke scholen, aan de VU, de Katholieke Hogeschool of de Katholieke Universiteit, op hun studentenverenigingen, in de kerk, via de vertrouwde NCRV en KRO en geestverwante kranten. Dat was in 1980 praktisch verdwenen. Wie zich van mijn generatie bijvoorbeeld in de christendemocratie interesseerde moest zich, tegen het gangbare klimaat in, alles zelf eigen maken. Wat christendemocratie was, moest opnieuw worden uitgevonden. Bij de oprichting van het CDA ging de aandacht vooral uit naar het christelijk karakter van de partij en de relatie tussen grondslag en poli-

tiek handelen. Toen daar de basis voor was gelegd, kon gekeken worden naar de maatschappijvisie die daaruit zou moeten voortvloeien. Lubbers gaf als CDA-man geestverwanten het vertrouwen dat het niet gek was om je voor de christendemocratie in te zetten.

Man van het land noemde Lubbers zichzelf in zijn hoedanigheid van minister-president. In 1982 werd hij tot die positie geroepen in een periode van diepe economische crisis. Nu werden slagvaardigheid en politieke moed vereist. Hij kreeg de reputatie van manager in de politiek en dwong als zodanig respect af. No-nonsense, was de kwalificatie van het beleid van zijn kabinet. Er moest, aldus Lubbers, die toch altijd de inslag van de ondernemer bleef houden, nu eenmaal brood op de plank komen. De beloning kwam bij de verkiezingen van 1986. Zijn partij, het CDA, won 54 zetels en vormde daarmee de grootste fractie die de parlementaire geschiedenis van Nederland ooit gekend heeft. Het draagvlak dat Lubbers voor 1982 als fractievoorzitter in de partij had opgebouwd stelde hem in staat de minister-president te worden die hij was. Het CDA was wervend dankzij een overtuigende combinatie van persoon en inhoud.

Lubbers leek op den duur niet gelukkig met het beeld van de no-nonsense-manager. Het imago was bruikbaar geweest bij de bestrijding van de zware economische crisis. Maar Lubbers wilde meer. De economie was hersteld en nieuwe vraagstukken vroegen om aandacht: de overbelasting van de democratie; het wegvallen van sociale verbanden die mensen traditioneel aan sociale gedragsnormen hadden herinnerd; duurzaamheid en het groeiende milieubewustzijn. Het werd, in de woorden van Lubbers, een soort kruistocht. Maar in de coalitie met de VVD zouden de nieuwe thema's nauwelijks van de grond komen. En het waren de liberalen die het kabinet in 1989 ten val brachten.

In september 1989 trad het derde kabinet-Lubbers aan, ditmaal bestaande uit CDA en PvdA. Mede dankzij een opleving van de economie leek die coalitie even nieuw elan te kunnen toevoegen aan het landsbestuur. Maar opnieuw sloeg een economische recessie toe. Lubbers wist dat het zijn laatste termijn zou moeten zijn als minister-president en aanvoerder van het CDA. De man van het land was geen partijman meer. Als politiek leider kon hij het CDA voor voldongen feiten stellen. Zo wees hij in 1992 Elco Brinkman als zijn opvolger aan, hoewel zoiets eigenlijk is voorbehouden aan het partijbestuur. Brinkman

was de fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer. Onherroepelijk ging Brinkman zich vanuit die positie profileren als toekomstig leider van de partij. Voor Lubbers leek het er al snel op dat de fractie daarmee afstand nam van het kabinetsbeleid. Bovendien nam de gewenning aan een nieuw gezicht het karakter aan van een breuk tussen politieke generaties. Lubbers was de gaande man. Dit groeide uit tot een diepgaand en persoonlijk verschil van mening binnen het CDA; en dat uitgerekend tijdens de verkiezingscampagne. De verkiezingen van 3 mei 1994 leidden tot een verlies van 20 zetels, het grootste dat een Nederlandse politieke partij tot dan toe had geleden.

De typering van de no-nonsensemanager doet geen recht aan het belang dat het geloof door de jaren heen voor Lubbers had. Naar eigen zeggen vond hij in zijn Haagse jaren kracht in gebed en godsgeloof. De basis daarvoor werd gelegd in zijn jeugd en werd ontwikkeld tijdens zijn gymnasiumopleiding bij de paters jezuiteten. Later is het met name verdiept door Edward Schillebeeckx' werk *Jesus, het verhaal van een levende*. Voor de politiek nam hij daarvan de overtuiging mee dat de gemeenschap een rol heeft om mensen bij elkaar te houden. 'Mensen zijn samen onderweg...' is een door Lubbers veelgebruikte term; '... onderweg, naar Hem die reikend aan de einder staat.' Voor zijn eigen CDA-publiek sloot hij daarmee graag partijraden en congressen af.

Dat was hem menens. Wat hij daarmee bedoelde is te lezen in het artikel dat het meeste lijkt op wat je Lubbers' politieke geloofsbelijdenis zou kunnen noemen. Het gaat over de eschatologische dimensie van christelijke politiek. Die eschatologische dimensie in de politiek, schrijft hij, heeft drie kenmerken. Ten eerste gaat zij over het leven na de dood. Niet alleen in de individuele betekenis, maar ook voor de mensheid als geheel. Ten tweede roept zij op tot verzet tegen en verandering van de status quo. In die zin is zij volgens Lubbers dynamiserend. Christendemocratie kan in zijn visie dan ook nooit conservatief zijn. Ten derde is de eschatologische dimensie oriënterend. Zij richt zich op het opkomen voor onderdrukten en zwakken, voor weerlozen en eenzamen.²

Geloof is voor Lubbers dan ook geen privézaak, maar heeft betekenis voor politiek en samenleving. Het ging hem niet om de officiële leer van de katholieke kerk, maar om geloof als beleving, als bron van inspiratie. In zijn geloof vond Lubbers ook relativiseringsvermogen. Het helpt uit democratisch oogpunt goed, zegt hij, als je je inprent dat gemeten naar de maat van de Schep-

per alle mensen maar kleine baasjes zijn. De traditie waar Ruud Lubbers in wilde staan behelst geen religie die van bovenaf aan de samenleving opgelegd wordt. Die traditie kent ook geen ideologie als gesloten systeem. De christendemocratie hanteert beginselen, of – om weer een woord van Lubbers te gebruiken – vertrekpunten. Geen eindpunten.

Mogelijk dat juist dat laatste element heeft bijgedragen aan het beeld dat Lubbers een pragmaticus is, een no-nonsensemanager. De traditie leidt evenmin tot een politiek model dat met steun van een ‘meerderheidsstrategie’ via polarisatie en politieke macht bepaalde opvattingen probeert door te drukken. Lubbers zag zichzelf als bruggenbouwer. Veel van zijn Haagse jaren bracht hij door met het verzoenen van tegenstellingen en het zoeken naar draagvlak voor beleid. Daarmee kan Lubbers’ reputatie als creatief compromissenbouwer verklaard worden. Zo hoog waardeerde hij het zoeken naar wat mensen bindt, dat het tegenovergestelde voor hem gelijkstond aan de duivel. ‘Diabolos’, dat is hij die verdeelt, zo zou hij het eens in een liber amicorum noemen.³ Hij liet zich leiden door het beeld van de politicus als herder. De christen herkent hierin de gelijkenis van de goede herder die zijn leven geeft voor zijn schapen.

In de politiek heb je, volgens Lubbers, een morele verantwoordelijkheid die betrekking heeft op algemene aantallen en verschijnselen. Maar het opkomen voor de zwakkeren is ook een opdracht voor het CDA en niet alleen voor sociaaldemocraten. De laatsten hebben de neiging te denken dat zij het beste weten wat sociaal is. Maar dat is niet zo, vond Lubbers. De katholiek-sociale traditie waarin hij was grootgebracht lokte die sociale gedrevenheid uit. Het beeld dat Lubbers van zichzelf had was dat van de politicus die gebruikmaakt van de economie, in plaats van de econoom die in de politiek terecht is gekomen. ‘Een keynesiaan ben ik in ieder geval niet,’ zei hij van zichzelf. Hij noemde zichzelf een aanbodeconoom.

Als econoom en als politicus paste hij zijn kijk op de samenleving toe: de maatschappij is van onderaf opgebouwd, zoals de traditie het leerde. Vanuit het CDA werd begin jaren tachtig de term ‘gespreide verantwoordelijkheid’, en later ‘verantwoordelijke samenleving’ gelanceerd, daarmee kreeg Lubbers’ beleid ideologische onderbouwing. Van verzorging van wieg tot graf door de staat kon geen sprake meer zijn. Het maatschappelijk middenveld en de burgers moesten meer verantwoordelijkheid nemen. Het beleid van zijn ka-

binetten was er wat hem betreft dan ook op uit de samenleving van onderop impulsen te geven: ruimte te maken voor nieuwe initiatieven, ondernemingszin, investeringen. Niet de maakbaarheid van de samenleving van bovenaf was zijn methode, niet het kritiekloos volgen van economische modellen en scenario's, maar het oproepen van de creatieve kracht die op de eerste plaats in de samenleving zelf aanwezig is. De verstarring doorbreken door de motivatie van de burgers aan te wakkeren en de eigen verantwoordelijkheid te vergroten.

Liever nam hij deel aan debatten dan dat hij ze moest voorzitten.⁴ De inhoud stond voorop. Als minister van Economische Zaken liet hij zich niet onbetuigd in de schier eindeloze discussies binnen het kabinet-Den Uyl. Later, als fractievoorzitter van het CDA, bestookte hij het kabinet en dan in het bijzonder minister-president Van Agt met ideeën en suggesties. Als minister-president van Nederland sprak hij zich uit op de terreinen die tot de portefeuille van de vakministers behoorden. Ministers als Koos Rietkerk van Binnenlandse Zaken of Hans van den Broek van Buitenlandse Zaken hebben dat geweten. Ook mengde hij zich zonder een blad voor de mond te nemen als Nederlands premier in de politiek van grote mogendheden. Daarmee haalde Lubbers zich onvermijdelijk de irritatie van anderen op de hals. Eind jaren zeventig, bijvoorbeeld, bij het duo Van Agt/Wiegel. Maar ook later, bij regeringsleiders van de grote landen, zoals bij Jacques Chirac in diens vroegere hoedanigheid als minister-president van Frankrijk. Of bij bondskanselier Helmut Kohl. Het zou hem opbreken, toen hij in vervolg op zijn Haagse jaren in de race was voor het voorzitterschap van de Europese Commissie.

Marcel Metze vatte de kritiek op het politiek manoeuvreren van Lubbers samen met termen als achterkamertjespolitiek, gekonkel, gedraai, kunstjes. Lubbers was de strategie die alle anderen te slim af was, de dossiervreter die toevlucht zocht tot bilateraal tjes en torentjesoverleg, de technocratische oplossingsmachine.⁵ Om dat manoeuvreren te verklaren haalt Lubbers zelf de beeldspraak van oud-CDA-Tweede Kamerlid Maarten Schakel aan: een zeilboot die tegen de windrichting in moet laveren, van links naar rechts, om vooruit te komen. De tactiek is om het juiste moment te kiezen van overstag gaan. Bovengenoemde kritiek had alles te maken met het voortdurende pogen van de minister-president de politieke besluitvorming zo soepel mogelijk te laten verlopen. Hij zag eventuele obstakels al van verre aankomen en

wist ze tijdig te verwijderen of te vermijden. In hedendaagse termen zouden we Lubbers in dit opzicht gerust een controlfreak kunnen noemen. En inderdaad, hij leek de spreekwoordelijke politieke achterkamertjes te verkiezen boven het publiek uitvechten van meningsverschillen. Het politieke debat werd doodgeslagen.

Waar veel mensen zich aan ergerden, was Lubbers' ongrijpbaarheid. Hij was een behoorlijke eenling, leek een sfinx, die zelf altijd een slag om de arm houdt en net even slimmer was dan de anderen. In het hiernavolgende zegt hij daarover dat hij niet iemand is die snel tot een bepaald clubje of coterietje te rekenen is. Anderen, zegt hij, vinden je dan al snel ongrijpbaar. Zelf probeerde hij wel greep te krijgen op de mensen in zijn politieke omgeving. Naast alle inhoudelijke verhalen en persoonlijke bevindingen valt in het verhaal dat hierna volgt op hoezeer Lubbers met mensen bezig was. Daar zit iets in van wat Helmut Schmidt schreef in zijn boek dat geen autobiografie genoemd mocht worden. In *Weggefährten; Erinnerungen und Reflexionen* concentreerde de vroegere bondskanselier van West-Duitsland zich op zijn relaties met mensen die zijn professionele en politieke levensweg beïnvloed hebben.⁶ Maar typerender voor Lubbers is dat hij teams zocht, bondgenoten en collega's, en dat hij concurrenten probeerde in te kapselen. Hij ging hartelijk met mensen om, maar ook berekenend, en leek met ministers en Kamerleden te schuiven als met stukken in een schaakspel.

Toch waren er ook enkelen buiten zijn familie en vrienden die zijn bijzondere vertrouwen hadden. Zijn prestaties zijn niet te begrijpen zonder Marga Klompé, Jan de Koning, collega's en medewerkers in de CDA-fractie en de partij, in de verschillende kabinetten. Zonder de steun van zijn partij, het CDA, kwam hij alleen te staan. Lubbers' positie werd onherroepelijk aangetaast toen de top van het CDA zich op een ander ging richten, op Elco Brinkman, Lubbers' beoogde opvolger. 1994 was voor Lubbers een rampjaar. Hij was de controle en het vermogen anderen stappen voor te zijn kwijtgeraakt. Hij sloeg wanhopig met plannen en voorstellen om zich heen. Kort na de Kamerverkiezingen volgde ook nog eens de blokkade van vooral Duitse zijde tegen Lubbers' opvolging van Jacques Delors als voorzitter van de Europese Commissie. Voor Lubbers was dat een miskennis van de historische betekenis van het Verdrag van Maastricht dat in 1992 onder zijn minister-presidentschap tot stand was gekomen. Tegelijk had hij met zijn verzet tegen Frankfurt

als vestigingsplaats van de Europese Centrale Bank bondskanselier Helmut Kohl tegen zich in het harnas gejaagd. En die was er de man niet naar om dat te vergeten wanneer het op benoemingen aankwam.

1994 was niet het einde en dat jaar moet niet het beeld bepalen dat wij van Lubbers overhouden. De in dit boek behandelde periode houdt op toen Lubbers in 1994 minister-president áf was. Nadat hij nog enkele maanden als demissionair premier de lopende zaken had afgehandeld, kwam er een einde aan zijn Haagse dagen. Hij trok zich terug in Rotterdam. Daar stelde hij zich in op nieuwe tijden; op zekere afstand van Den Haag. In 1995 werd hij minister van staat. Hij was van 1995 tot 2000 bijzonder hoogleraar Globalisering aan de Katholieke Universiteit Brabant. Van 2000 tot 2005 was hij Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties. In Nederland bleef hij zich voor vluchtelingen inzetten als voorzitter van de Stichting voor Vluchteling-Studenten (2006-2014). Daarnaast richtte hij zich in verschillende functies op duurzaamheid. Twee keer was Lubbers informateur; in 2006 na de val van het kabinet-Balkenende II, en in 2010 in de aanloop naar het kabinet-Rutte I. Lubbers was toen adviseur, deelnemer aan debatten, maar niet meer de ‘man van het land’. Die tijd valt buiten het bestek van dit boek. Op 14 februari 2018 overleed hij op 78-jarige leeftijd.

Ruud Lubbers was een van de belangrijkste premiers uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis, naast Charles Ruijs de Beerenbrouck (1842-1926) en Willem Drees (1886-1988). In de tijd waarin werd afgerekend met de polarisatie van de jaren zeventig, met de alsmaar doorgaande groei van de overheidsuitgaven en de schijnbaar onoverbrugbare tegenstellingen op het gebied van abortus, euthanasie en kernwapens speelde Lubbers een hoofdrol. Tijdens zijn minister-presidentschap is het aandeel van de overheid in de economie afgenomen en de samenleving daardoor vrijer geworden. In de zorg, in de volkshuisvesting en in het onderwijs is zelfregulering belangrijker geworden. In de sociale zekerheid is de benadering van de verzorgingsstaat verruild voor het streven om mensen ongeacht achterstand of handicap zo veel mogelijk op te nemen in het reguliere arbeidsproces. Nederland is mede dankzij Ruud Lubbers uit een diepe economische recessie gehaald.

Verantwoording

Dit boek bevat een verslag van wat Ruud Lubbers in zijn Haagse jaren bewoog. Het is tot stand gekomen op basis van gesprekken. De achtergrond voor mij was deze: de biograaf van een negentiende-eeuwse staatsman kan beschikken over uitgebreide schriftelijke correspondentie, waar de betrokkene zijn gevoelens aan toevertrouwde. In het tijdperk van telefoongesprekken, televisiebeelden en digitale informatie zijn herinneringen en ervaringen veel minder aan het papier toevertrouwd. E-mailverkeer bestond nog niet. Het leek me destijds raadzaam om wat van zijn herinneringen nog vers was, op te tekenen en voor de toekomst te bewaren.

Het was op eigen initiatief dat ik Lubbers op 19 september 1991 voor het eerst schriftelijk heb benaderd. In mijn brief schreef ik: 'Zoals u zelf een aantal malen verklaard heeft, zult u waarschijnlijk over een aantal jaar niet beschikbaar zijn voor een vierde termijn als minister-president. Dan zal er een einde komen aan een markante periode in de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Het zou zeer de moeite waard zijn als uw eigen beleving van deze periode voor een breed publiek toegankelijk zou worden gemaakt.' En ik stelde voor om op basis van een serie gesprekken Lubbers' vertelling van zijn politieke carrière op te stellen. Daarop vond een gesprek plaats waarin ik uitlegde hoe ik dacht dat ik het zou aanpakken. Ik zou achtergrondmateriaal verzamelen en een agenda maken voor een serie interviews. Op 24 december 1991 kwam een schriftelijke reactie van Lubbers: 'Ik ben gaarne bereid medewerking te verlenen aan een politieke biografie door middel van een aantal vraaggesprekken.'

Dit boek is min of meer chronologisch opgezet. De hoofdstukken volgen de verschillende perioden in Lubbers' loopbaan: minister van Economische Zaken, fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer, het kabinet-Lubbers I, Lubbers II en Lubbers III, het rampjaar 1994 en de nasleep. De hoofdstukken 10, 12 en 13 staan buiten de chronologie. Hoofdstuk 10 gaat over de internationale rol die Lubbers als minister-president speelde, hoofdstuk 12 over grote maatschappelijke thema's en hoofdstuk 13 over de val van de Muur in 1989 en wat er daarna gebeurde. De epiloog is ook weer het verhaal van Lubbers.

Op 16 juni 1992 schreef ik Lubbers dat ik met het vooronderzoek klaar was

en dat we wat mij betrof in het najaar van start zouden kunnen gaan met de interviews. Op 3 september schreef hij terug dat hij zich kon vinden in de procedure. Het eerste interview vond plaats op 29 oktober 1992 in het Torentje, het 21ste en laatste op 5 april 1995 bij Lubbers thuis in Rotterdam. Ik heb voor de interviewvorm gekozen. Ik heb de vragen gesteld, de onderwerpen aangedragen en de tapes uitgewerkt en geordend tot leesbaar materiaal. In de tekst die volgt zijn de woorden van Lubbers duidelijk gescheiden van mijn eigen opmerkingen. Wat tussen aanhalingstekens staat is Lubbers' tekst. Deze is door hem twee keer geaccordeerd: eerst de letterlijke interviews en de tweede keer de uiteindelijke tekst. In de zomer van 1995 was het af. Het manuscript is toen aan een aantal meelezers voorgelegd. Op grond van de commentaren en adviezen besloot Lubbers om het boek voorlopig weg te leggen en niet uit te geven. De 'CDA-leiding' is daar overigens nooit bij betrokken geweest.⁷ Eind 1995 heb ik de verzamelde commentaren en adviezen besproken met Lubbers en waar nodig meegenomen en verwerkt. De afgelopen paar jaar heb ik uitstekende adviezen gekregen van Jos van Gennip, Jan Schinkelshoek, Bart Lubbers, Martijn Kitzen en Jörg Noll. Mijn vrouw Margot heeft mij in het hele proces gesteund. Ik ben hun allen zeer dankbaar voor hun betrokkenheid.

Veel van de bezwaren die in 1995 tegen publicatie werden ingebracht betroffen de opmerkingen die in het boek gemaakt werden over nog levende en nog in functie zijnde personen. Dat bezwaar is niet meer in diezelfde mate aan de orde. Daar komt bij dat Lubbers in de jaren na 1995 zelf veel uitspraken heeft gedaan en interviews heeft afgegeven waarin hij gebruik heeft gemaakt van de interviewteksten als een soort bewaarplaats van zijn eigen herinneringen. Bijvoorbeeld in gesprekken met Marcel Metze bij het werk aan *De stranding*, of met Bert Steinmetz bij het maken van *De peetvader van het poldermodel*. Naast de *Persoonlijke herinneringen*, uitgekomen in 2018, verdient dit politieke levensverhaal van Lubbers' Haagse jaren een eigen plek. Op de eerste plaats concentreert dit boek zich op Lubbers' politieke loopbaan van 1973 tot 1994. Ten tweede is het verslag voor dit boek opgetekend in de periode 1993-1995, dus kort na, dan wel gelijktijdig met, de actuele gebeurtenissen. De herinneringen in dit boek zijn vers.

Het boek moest natuurlijk wel een keer worden uitgegeven. 'Kom op, voor de draad ermee,' schreef Jan Tromp op 15 juni 2013 in *de Volkskrant*. Welnu, hier is het. Het is nog steeds de moeite waard Lubbers zelf aan het woord te

laten over zijn drijfveren. De aanleiding om het nú te doen is simpel. In januari 2017 meldde het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG) in Nijmegen dat het voornemens is een wetenschappelijke biografie van Ruud Lubbers uit te geven. Welke rol had het hier voorliggende materiaal daarbij kunnen spelen? Ik had het materiaal dat ik bewaard heb voor dit boek aan het CPG ter beschikking kunnen stellen. Maar het leek me eigenlijk transparanter om eerst Lubbers' verhaal van 1995 uit te geven. Het CPG kan daar dan als bron gebruik van maken en er de eigen kritische wetenschappelijke toets overheen laten gaan.

Het is een politiek verhaal geworden. Ik houd me aan het advies van Ruud Koole: persoonlijke informatie die van geen belang is voor een goed functioneren van de politicus hoeft niet te worden opgenomen in een politieke biografie.⁸ Wie van smeuije verhalen uit zijn persoonlijk leven houdt, moet dan ook ergens anders wezen. Ik ben geen journalist, al heb ik misschien een paar genen die aanleg voor de journalistiek zouden kunnen bevorderen. Het aanvankelijke voorbeeld was voor mij *Luns: 'ik herinner mij...'* (1971), geschreven door mijn vader.⁹ Maar een verslag van de herinneringen van Ruud Lubbers krijgt natuurlijk vanzelf een eigen karakter. Net als dat voorbeeld is ook deze vertelling niet objectief. Integendeel, zij is bepaald eenzijdig. Het is ook niet een echte biografie. Hier komt Lubbers namelijk zo veel mogelijk zelf aan het woord. Hij vertelt over eigen ervaringen en beweegredenen aan de hand van gebeurtenissen die zijn Haagse jaren hebben bepaald.

Tussen Lubbers' reguliere bezigheden in, van het ene dossier naar het volgende gesprek, vonden de interviews plaats. Dan ging het staccato en a tempo: 'Kom binnen. Ga zitten joh. Hoe is het? ... Fijn. Laten we maar snel aan de slag gaan. Je zult het ook wel druk hebben. Waar waren we?'

Het is hoog tijd Lubbers zelf aan het woord te laten.

Aan de slag; de lezer zal het ook wel druk hebben...

Theo Brinkel

Naar Den Haag

‘Ineens – het is april 1973 – gaat ’s ochtends vroeg de telefoon. “Met Andriessen,” hoor ik iemand aan de andere kant zeggen. Ik heb een zwaar hoofd, want de avond ervoor heb ik met vrienden naar een voetbalwedstrijd gekeken, een stevig glaasje gedronken en we zijn laat naar bed gegaan. Ik verwar de spreker in eerste instantie met zijn broer, de Andriessen van de Shell, maar het blijkt de fractievoorzitter van de KVP te zijn met de vraag of ik beschikbaar ben als minister van Economische Zaken. Hij wil binnen 24 uur weten wat mijn antwoord is.

Ik zoek in die korte tijd van een aantal mensen advies. Allereerst van mijn broer Rob. Hij komt snel ter zake: voor hem is het akkoord. Het bedrijf is op orde, mijn andere broers en mijn zusters zijn uitgekocht en er is geen noodzaak de zaak uit te breiden. Ik vraag advies aan Harrie Langman, die dan demissionair minister van Economische Zaken is. Hem ken ik al langer, want wij zijn beiden lid geweest van de Commissie voor Economische Zaken, een gezamenlijke werkgroep van VNO en NCW; hij als coryfee, ik vanuit het NCW. Ik heb contact met hem gehad toen hij minister van Economische Zaken was en ik in de Rijnmondraad de voorgenomen vestiging van een dochter van de Hoogovens heb behandeld. Advies vraag ik vervolgens nog aan Willem van der Berge, commissaris van Hollandia. Hij is ook staatssecretaris geweest en later zal hij lid worden van de Raad van State. De volgende dag hak ik de knoop door, conform de afspraak om binnen 24 uur van me te laten horen. Ik doe het. Ik ga naar Den Haag.’

Zo deed de nog onbekende ondernemer, Ruud Lubbers, zijn intrede op het Binnenhof. Net vierendertig jaar oud was hij, toen hij minister van Economische Zaken werd in het kabinet-Den Uyl. Het kabinet onder leiding van Joop den Uyl, bestaande uit PvdA, D66, PPR, KVP en ARP, werd op 11 mei 1973 geïnstalleerd.

Rudolphus Franciscus Marie Lubbers was op 7 mei 1939 in Rotterdam geboren, als zesde kind en de derde zoon in een gezin dat uiteindelijk negen kinderen zou tellen. Tijdens Lubbers' jongste kinderjaren was Nederland bezet door de Duitsers. De verhalen uit die tijd hoorde hij vooral later: van het bombardement, mei 1940, op Rotterdam, waar het gezin Lubbers woonde. Hoe zij de stad uit vluchtten en de volgende dag terugkeerden en daar gelukkig hun huis in Kralingen ongeschonden aantroffen. Hoe de familie door de hongervinter van 1944 kwam. Op de scholen werd geen onderwijs meer gegeven. Maar de onderwijzeres van de lagere school woonde bij het gezin in de straat. In een van de kamers vormden de kinderen Lubbers met leeftijdsgenoten uit de buurt een klasje. Zo volgde Ruud Lubbers de eerste klas van de lagere school thuis, toen hij nog vijf jaar oud was. Na de oorlog ging hij met zes jaar door naar de tweede.

Vader Lubbers zat in de oorlogsjaren zonder werk. Hij was directeur van een fabriek die mechanisch werk verrichtte en bruggen bouwde. In 1940 telde het bedrijf, een dochter van de Amsterdamse Ballastmaatschappij, een paar honderd man personeel. Vrij snel kwam Lubbers' vader in conflict met de Duitse bezetter, omdat deze druk begon uit te oefenen op het bedrijf om ingezet te worden voor de oorlogsindustrie. Hij zag daar niets in, wat hem kwam te staan op een kort verblijf in de gevangenis. Onder voorwaarde dat hij zich niet met het bedrijf zou bemoeien, werd hij weer vrijgelaten. Later werd hij in gijzeling gehouden. Daar kwam hij opnieuw uit, maar voortdurend onder diezelfde conditie. Hij zou zich dan ook buiten het reilen en zeilen van de fabriek houden en alleen informele contacten met de werknemers onderhouden.

Ondanks het gedwongen thuiszitten van vader Lubbers, was er in de oorlogsjaren en tijdens de hongervinter bij de familie Lubbers aan eten geen gebrek. Moeder Lubbers kwam uit de wereld van de binnenvaart. Voor de binnenschippers was het niet onmogelijk om via familiecontacten aan voedsel te komen uit het bevrijde Zuiden. 's Nachts voeren de bootjes over de gro-